

Тема. Українська ментальність доби «нової історичної спільності радянських людей» 1945–1990 рр.

1. Освіта і наука як чинник впливу на ментальність.
2. Феномен радянської культури у формуванні «нової історичної спільності радянських людей».
3. Вплив засобів масової інформації на суспільну свідомість.
4. Дисидентський рух 60–90-рр. XX ст. як свідчення ментальної нескореності.

Література:

1. Каганов Ю. О. Конструювання радянської людини (1953-1991) : українська версія. Запоріжжя, Інтер-М, 2019. 432 с.
2. Кудін В. Спосіб життя – радянський. *Новини кіноекрану*. 1978. № 3.
3. Набруско В. Українське радіо вчора і нині. *Дніпро*. 2004. № 9-10.
4. Сиднев Л.Н. Диалектика воспитания: проблемы формирования новой концепции. Киев : Лыбидь, 1990. 286 с.
5. Степанишин Б. Реформа освіти: за національне шкільництво. *Українська культура*. 1990. № 1. С. 1-3.
6. Федина В. І голос той, і ті слова... *Дніпровський металург*. Запоріжжя, 2006. С. 27-28.
7. Шевчук В. Українське кіно чи його фікція. *Новини кіноекрану*. 1980. № 9.

1. Освіта і наука як чинник впливу на ментальність.

Серед основних чинників соціалізації особистості, а отже – формування ментальності традиційно виділяють освіту. Вона разом з родинним вихованням має потужний вплив на формування ментальних засадничих уявлень, цінностей, моделей поведінки.

Одним з пріоритетів державної радянської політики була школа. Радянська влада розуміла її роль у становленні людини. Радянські методи виховання були могутніми, ефективними та детально розробленими. Ставилась мета – виховання "комуністичної моралі".

Один з ідеологів виховання у колективі, якому влада надавала пріоритетне значення, працівник ДПУ Антон Макаренко стверджував, що у суперечці родини і школи провідною є школа як представник державного виховання, системного педагогічного впливу: "Поручитися, що родина виховає як слід, неможна... Школа повинна керувати сім'єю. Не кожна мати здатна виховати свою дитину".

Пропагованим гаслом було твердження, що найбільш важливий обов'язок родини – виховати дітей активними будівниками комуністичного суспільства, відданими патріотами та інтернаціоналістами.

У радянських родинах не обговорювались політичні питання, батьки уникали подібних тем, виробляли в дітях звичку висловлюватись "політично правильно", або нейтрально.

Батьківські збори у школах були місцем, де розповідали про досягнення учнів та привселюдно журили за недоліки. Участь батьків у освітньо-виховному процесі навіть не розглядалась.

Компартія дорікала батькам за те, що орієнтують підлітків на інтелектуальну працю: "Деякі юнаки і дівчата, завдяки неправильному вихованню у сім'ї, вважають для себе приниженням займатися фізичною працею і шукають тільки "чисту" роботу".

Відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 15.02.1960 "Про організацію шкіл із продовженим днем" компартія воліла створювати у школах групи продовженого дня, у яких діти будуть з педагогами протягом усього дня, до вечора – для "правильного комуністичного" виховання.

Одним з небагатьох педагогів, які вважали, що діти мають відпочивати від цілеспрямованого чиновницького впливу, був український вчитель Василь Сухомлинський. Він стверджував, що діти мають відпочивати у родині, з дідусями і бабусями, сестрами і братами.

У радянській освітній моделі була централізація і уніфікація, повний контроль партії і держави, практично – як в армії.

Розвиток здібностей, творчих нахилів не був прямою метою шкільного виховання.

В умовах суворої регламентації школу було зорієнтовано на виховання середняка. людини середніх здібностей. Цю настанову видавали за демократичність у системі освіти, оголошували втіленням соціальної рівності.

Головне – сформувати людину за визначеним стандартом, шаблоном поведінки, відповідного світогляду, політичних поглядів. Радянська педагогіка "на виході" мала отримати середньостатистичну молоду людину.

Молодь не жаліли – потрібні були сильні молоді робочі руки, щоб освоювати і будувати у труднодоступних районах Сибіру, Далекого Сходу, цілинних степах Казахстану. Замість раціоналізації та модернізації виробничих процесів, впровадження новітніх вартісних технологій була майже необмежена фізична робоча сила молоді при мінімальних затратах на благоустрій людей. Принцип підходу у компартії та радвлadı був той самий, як і у війні – "баби ще понароджують". Тому потрібно було ідеологічно виховати дитину, щоб вже потім юнаки і дівчата самі кидались після школи у "героїку" трудових буднів, записувались добровольцями на важкі, далекі будівництва, на підняття цілини, у геологорозвідувальні експедиції у тайгу тощо. Вони не уявляли себе, що це було просто цинічне використання їх фізичних можливостей без жодної думки про них як особистостей.

Тому всі кінострічки, книги, плакати, вистави, заклики того часу майоріли прославленням героїки повної самовіддачі задля "світлого майбутнього", підкорення всього, навіть і Всесвіту, широко пропагувались

кампанії "запису на будівництво", створення молодіжних "передових загонів", всіляко заохочувалось записування на далекі будови цілими випускними класами.

Проте усе, що не відповідало виробленому еталону, переслідували і рішуче знищували.

Передача знань була вторинним, додатковим елементом. Головне – оволодіти "ідейністю", сформулювати переконання.

Педагогіка ставала наукою про те, щоб пристосувати особистість до умов середовища, зробити слухняною, щоб сприймала "правильну" ідеологію та настанови можновладців.

Тому гальмувалися ідеї створення шкіл з певним нахилом, використання експериментальних підходів із заглибленим вивченням предметів.

Формальний підхід у виховній роботі закладався вже у початковій школі. Приклад – питання вчительки у 2 класі: "діти, яке ми взяли зобов'язання на честь 70-річчя Великого Жовтня?". Відповідь: "Отримати 70 п'ятирок".

Формалізму було багато: формально, для "галочки" проводились комсомольські збори, комсомольці не мали доручень, не знали гімну, піонери – урочистої обіцянки юного піонера. Масові заходи проводились на низькому емоційному рівні. Часто педагогічні колективи захоплювались зовнішніми ефектами – оформленням тематичних альбомів (до річниць дня народження Леніна, жовтневої революції, перемоги у війні), написанням учнівських рефератів, підготовки виставок тощо.

Ідейно-виховний процес, спрямований на конструювання "правильної", "нової радянської людини" сприймався здебільшого з байдужістю.

Проведення класних годин, політінформацій з розповідями останніх політичних новин та переказами статей з радянської преси були зведені до мінімуму через глибоко рутинний і формальний характер дій. Учні часто не розуміли кліше типу "американський гегемонізм", "сіоністська агресія" тощо. Висловлювати незгоду на заняттях було ризикованим, бо за це могли покарати по лінії школи, батьків, піонерської та комсомольської організації. Учні сиділи тихо, не порушуючи дисципліни, проте слухали не уважно. Повторення таких ситуацій привчало до завчених думок, слідуванню ритуалам.

Найбільш зусиль докладалося, щоб виховати майбутнього чиновника, апаратчика. У школі існувала ієрархічна драбина: жовтень-піонер-комсомолец, з перспективою у КПРС. На "висоті" було політичне виховання. Стіни у школах були обвішані портретами вождя і натхненника, особу якого подавали дітям у вигляді новітнього бога. Безліч пісеньок, віршиків, речівок, оповідань прославляють невмирущого, неперевершеного, неповторного Леніна. Все це дитина повинна завчити, переповідати і за це одержувати свою оцінку. Стенди на стінах пістрявіли безликими гаслами, цитатами різноманітних партійних з'їздів, промов партійних вождів.

Водночас такі заходи були "стартовим майданчиком" для тих, хто мріяв про комсомольську кар'єру – там можна було виявити активність, показати себе. Більшості було відведено роль пасивних слухачів або глядачів, а активну роль виконувало декілька активістів.

Одним з таких ритуалів був запроваджений у 1969 р. "Ленінський залік". Залік включав у себе процедуру з 3 компонентів: на початку року комсомолец приймав "особистий комплексний план" персонального розвитку, потім реалізовував його рік, у тому числі проводились спеціальні "ленінські" уроки, де обговорювались роботи Леніна, потім проводилася "громадсько-політична атестація".

Так відтворювались фонові практики радянської культури – всі були зобов'язані проходити такий залік раз на рік.

Формалізм компенсувався пафосом промов і виступів. Партійні та радянські лідери виступали монологічно, директивно, бюрократичною радянською мовою, з наявністю єдиної колективної точки зору та єдиної радянської міфології. Наприклад, цитата з промови 1 секретаря Компартії УРСР Володимира Щербицького перед вчителями у 1977 р. : "запалити розум і серця підростаючого покоління незгасним жовтневим вогнем революційного оновлення світу, поезією праці в ім'я комунізму, передати йому золоту скарбницю моральних цінностей більшовиків".

Сенс та зміст виступів і текстів був набагато менш важливим порівняно з обов'язком дотримуватись форм та стандартизованості процедур і звітності.

Проф. Олексій Гарань згадував: "З четвертого класу я почав вести політінформацію. Була така форма роботи на виробництвах, у вузах. Зараз це виглядає дико, але радянська індоктринація починалася у школі. Я читав щось у газеті, виходив перед класом і розповідав. Зрозуміло, це були "переспіви" радянських газет, але принаймні така форма пробуджувала інтерес до того, що відбувається у світі".

Занепокоєння партійних інстанцій викликало "вільнодумство" педагогічного колективу в ідеологічному плані. На перший план висувалось "питання ідейності викладання навчальних дисциплін, виховання патріотичних і інтернаціональних почуттів".

Відсутність належного фінансування та матеріальної бази змушувала адміністрацію шкіл впроваджувати підготовку учнів до простих робітничих професій. Відбувалася профанація професійної підготовки, дискредитація робочих професій.

Головними завданнями викладання курсу української літератури ставилось "розкриття таких важливих понять як партійність літератури, народність, метод критичного реалізму і метод соціалістичного реалізму, з'ясування суспільно-політичної ролі літератури в процесі гострої непримиренної класової боротьби на різних етапах розвитку суспільства, показу ідейно-естетичного, пізнавального і виховного значення літератури, виховання за допомогою художніх творів радянського патріотизму,

інтернаціоналізму, войовничого атеїзму, почуття дружби народів СРСР, рішучості і стійкості у боротьбі з будь-якими проявами ворожої ідеології".

Передовим досвідом викладання вважалось використання на уроках ідеологічного матеріалу: перейнятися "величністю подвигу нашої країни і особисто Л.І.Брежнєва у боротьбі за мир у всьому світі".

Вивчення історії України проводилось фрагментарно у межах курсу історії СРСР. Історія рідного краю не вивчалась взагалі.

Свідоме розчинення української історії у загальнорадянському контексті на рівні викладання у школі було фактом. У більшості шкіл не виконувались вимоги програм про вивчення історії УРСР у курсі історії СРСР. Більш того, і підручників з історії УРСР було вкрай мало, а з історії рідного краю – не випускалось взагалі.

У 1990 р. Борис Степанишин писав: "діюча в нас система освіти – чи не єдина у світі, в якій від дітей прихована (аж до непізнання спалюжена) рідна історія. Як прямий наслідок цього вандалізму, цього морального злочину бюрократів-шовіністів маємо манкуртів, безбатченків, духовних кастратів, начисто позбутих національної свідомості, національної гордості".

Самодостатність українців виводилась виключно через їх зв'язок з російським народом, а єдиним способом існування і розвитку проголошувалось перебування у "братській сім'ї" народів СРСР на чолі з російським народом. Засобом формування "дружби народів" виступало використання російської мови як мови "міжнаціонального спілкування", що набуло змісту русифікації. Для вивчення російської мови у школі створювали привілейовані умови – більший обсяг годин, більша зарплата вчителям російської мови. Міністерство освіти зобов'язувало встановити суворий контроль за "добровільністю" вивчення української мови і звинувачувало керівників шкіл у порушення ст. 20 "Основ законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту", якщо ті відмовляли громадянам у проханні звільнення від вивчення української мови.

"Другорядність" української мови, її важливості для кар'єрного зростання, тавро "сільської", "архаїчної" і локальність сфер застосування заперечували органічний розвиток української мови, відбивалось на рівні її викладання і вивчення. У 70-х рр. ХХ ст. від вивчення української мови можна було відмовитись – спочатку дітям військовослужбовців (які переїжджали постійно з однієї республіки до іншої), а потім і іншим, достатньо було батькам написати заяву про відмову.

Таким чином, радянська школа протягом СРСР була могутнім інструментом виховання "нової радянської людини" і "будівника комунізму".

Вища школа. Радянська держава вважала, що студенту не досить самого тільки досконалого опанування фаху.

Він повинен бути, насамперед, ідейно загартованим, відчувати і глибоко усвідомлювати свою особисту відповідальність за подальшу долю революційної справи, за яку віддавали життя батьки і діди.

Мусить глибоко засвоїти марксистсько-ленінську теоретичну спадщину, виконувати "великі ленінські заповіді".

Виховання студентської молоді у "правильному" ідеологічному напрямі було одним з пріоритетів як партійно-державних структур, так і всієї системи вищої освіти. Виконувались 2 основних завдання: сформувати необхідний мінімум "правильних" переконань, цінностей і моделей поведінки та здійснити "перевиховання" і коригування вже прищеплених сімейним вихованням "шкідливих" поглядів.

Для того вищі розробляли плати ідейно-виховних заходів, які не залишали поза увагою жодну сферу життя молодого людини.

Зі студентського середовища виділяли агітаторів і систематично проводили агітаційно-пропагандистську роботу. У кожній групі були партторг та комсорг. Проводились політінформації з питань зовнішньої і внутрішньої політики СРСР, пропагувались досягнення СРСР в усіх сферах, вивчались документи і найважливіші рішення партії та уряду. Проводились партійні та комсомольські збори наприклад, на такі теми: "Їх виховав комсомол", "Бойові традиції студентської молоді", "Будівництво комунізму і молодь", "Моральний кодекс будівника комунізму" тощо. Проводились систематичні бесіди в академічних групах про культуру поведінки та смаки радянської молоді.

Створювались факультетські лекторські групи, прийом студентів у члени товариства "Знання" (агітаційно-пропагандистське утворення компартії), заохочувалась читання лекцій у "підшефних" фабриках, колгоспах, радгоспах, школах. Організовувались зустрічі з передовиками виробництва, спільні вечори з молоддю заводів. Кожен студент за час навчання мав пройти школу суспільно-корисної праці – суботники та недільники, студентські будівельні загони, цілина тощо.

Під час повсякденного навчального процесу рішенням партійного бюро до кожної академгрупи прикріпляли викладача-агітатора (куратора), який керував всією політико-виховною роботою у групі, він спирався на партійну організацію, комсомольську та профспілкову організації груп та студентський актив. З агітаторами двічі на місяць проводили семінари, де з інструктивними доповідями виступали працівники кафедр марксизму-ленінізму. Щотижнево проводились політінформації та політзаняття типу "За подальше згуртування сил соціалізму на основі марксистсько-ленінських принципів", ""Річниця Великої жовтневої соціалістичної революції", "Про з'їзд Компартії", "Ще раз про історичний досвід диктатури пролетаріату (стаття в "Женьминь жібао") тощо.

В екзаменаційні білети навіть з точних математичних і фізичних дисциплін обов'язково включались питання на кшталт: "XV з'їзд КПРС про розвиток фізичних наук", "XV з'їзд КПРС про розвиток атомної енергетики", "XV з'їзд КПРС про подальший розвиток авіаційної промисловості", "XV з'їзд КПРС про розвиток електроніки" (медицини, біології, електротехніки, будівництва тощо).

Обов'язковими для всіх спеціальностей були суспільні дисципліни – "Історія КПРС", "Марксистсько-ленінська філософія", ""Політична економія" (запроваджені з 1956 р.), "Основи наукового атеїзму" (з 1959 р.), "Основи наукового комунізму" (з 1963 р.), З 1975 р. з суспільних дисциплін був введений державний екзамен.

Основним способом організації праці на цих заняттях було конспектування. Дослівне конспектування "першоджерел" виступало засобом прищеплення єдиноправильності поглядів, запобігало розвитку критичного мислення і формування власних суджень.

У схему повної колективізації студентського життя вписувалось трудове виховання – кожної осені студентський місяць вересень був відданий роботі у колгоспах та радгоспах на ланах (залежно від регіону – збір картоплі або томатів). Це зв'язувало ще більше колективи у неформальному об'єднанні, приєднувало до єдиного колективу навіть тих рідкісних індивідів, які ще примудрялися уникати колективізації та жити самі по собі, поза системою. У колгоспі не було, куди піти від колективу: гуртожиток, загальна лазня, їдальня, обмежена територія пересування, робота у полі, вечірні танці у клубі.

Лише у 1991 р. у прийнятому законі УРСР "Про освіту" було нормативно закріплено, що залучення учнів та студентів за рахунок навчального часу на роботи, не пов'язані з навчальним процесом, забороняється.

Радвлада з великим задоволенням приймала на навчання іноземних студентів з "братських країн" – соціалістичного табору, якщо у столиці республік, та студентів з "країн, що розвиваються" (сучасний термін – "країни третього світу", до яких, на жаль, належить тепер і Україна). Це ілюструвало і підсилювало "інтернаціоналізм" (періодично проводились молодіжні "вечори інтернаціональної дружби").

Та насправді іноземні студенти їхали до СРСР, бо тут було набагато дешевше платити за навчання, а потім пройти атестацію і захист диплому вже власної країни. Тому навчалися іноземні студенти дуже сумлінно, бо це був їхній шанс кращого майбутнього. Владі було це також вигідно – з одного боку, "інтернаціоналізм", з іншого – платили валютою або золотом.

Проте у дійсності чимало іноземних студентів після навчання залишали СРСР переконаними "антирадянщиками" – вони мали змоги порівняти рівень життя і свободи у країнах Європи та Америки, де вони проводили канікули, з реаліями радянського життя.

Практично всі виші, за винятком Львівського держуніверситету, Сумського педінституту, Івано-Франківського медичного інституту, проводили навчальний процес російською мовою. Тобто система вищої освіти консервувала образ української мови як меншовартісний, селянський, не придатний до модернізації, кар'єрних перспектив та наукових відкриттів.

Вступні экзамени в університети проходили переважно російською мовою.

Острівцями збереження української мови лишалися українські відділення філологічних факультетів педагогічних інститутів і університетів. Конкурс на ці відділення були меншими, аніж на російські відділення.

Перед державними іспитами у вишах відбувалось розподілення майбутніх молодих спеціалістів по регіонах та областях СРСР. Вони були зобов'язані з'явитись по направленню вишу на роботу згідно із розподіленням, яке проводили деканати за заявками підприємств та установ, та відпрацювати – відробити державі своє навчання – протягом 3 років. У цей час їх не мали права звільнювати з роботи, а вони – звільнитись за власним бажанням. Тільки за поважних причин – хвороба і неможливість виконувати обов'язки через неї, одруження та переїзд за місцем роботи другого з подружжя, якщо він (вони) були службовцями (військовими, міліцейськими, дипломатичними тощо).

В умовах командно-адміністративної економіки розподілення на роботу молодих спеціалістів було засобом вирішення питань безробіття, рівномірного забезпечення регіонів робочою силою відповідно до планових показників, отримання досвіду роботи.

У реальності елемент "розподілення" ніс на собі потужний ідеологічний заряд виховання покірності у молодій людини, при звичаєння її до переважання державних інтересів над особистими, занурення у середовище "нормальних" радянських людей на виробництві. Недарма в офіційних документах завжди розподілення називалось "почесним обов'язком перед державою".

У свою чергу, випускники вдавались до всіляких хитрощів, щоб уникнути розподілення: підроблені довідки про стан здоров'я, сімейні обставини (потребу догляду за хворим, вагітність, фіктивний шлюб тощо) – все, що дозволяло уникнути директивного примусового працевлаштування за розподіленням.

За учнями професійно-технічних училищ, студентів вишів пильно наглядав КДБ.

Об'єктами розробки органів державної безпеки ставали будь-які прояви інакодумства. На кожного, хто привернув увагу нестандартністю мислення, висловлень, навіть – виказаними сумнівами у єдиноправильній "лінії партії" заводилась папка - "справа", і людина потрапляла під увагу "органів", частіше – спочатку негласну.

Органи державної безпеки фіксували прояви інакомислення студентів не лише гуманітарних спеціальностей, які, з огляду на специфіку змісту дисциплін, містять більший потенціал для критичного мислення, критичної оцінки дійсності. Увага стосувалась і фізиків, і математиків. Зокрема, КДБ УРСР 10 вересня 1965 р. повідомляв ЦК У, що серед студентів фізичного факультету КДУ ім. Шевченка поширюється лист з приводу арешту ряду осіб за антирадянську діяльність. Йшлося про арешти діячів культури, науки, мистецтв за "буржуазний націоналізм" - зокрема, І.Світличного, М.Гориня, Б.Гориня та ін.

Заборонялись вечори української поезії, розганялись диспути, затримувались присутні там особи.

Переслідувались факти самвидавців (листівки, передрук заборонених книг і брошур). Всі друкарські машинки та їх власники були на обліку у КДБ (знятий облік тільки вже за перебудови, 1988 р.), на обліку були зразки шрифтів кожної машинки. Об'єктами розробки КДБ ставали "націоналістичні, ревізійністські та інші ідейно ворожі" висловлювання, факти прослуховування зарубіжних ("антирадянських") радіопередач, псування наочної агітації (портрети, стенди, прапори) тощо.

Таким чином, освіта були дієвим чинником конструювання "радянської" людини під пильним оком КДБ.

Можна виділити три основних типи суспільної поведінки молоді під маскою лояльності режиму або байдужості. Перша частина щиро вірила у комуністичні ідеали та цінності, відтворювала і пропагувала їх. Друга прагнула розібратися у причинах невідповідності між декларованим і фактичним станом речей у суспільстві. Третя навіть пропонувала шляхи реформування, але у межах існуючої політичної системи. І лише дуже невелика окрема група виходила з радикальними ідеями повалення існуючого ладу, суверенізації України, включно з силовим збройним засобом досягнення мети.

2. Феномен радянської культури у формуванні «нової історичної спільності радянських людей»

а) Радянські мовні практики

Широко застосовувались ідеологічні міфологеми: "вождь світового пролетаріату", "геніальний вождь і вчитель", "весь радянський народ, як один...", "всі на боротьбу з ...", "за чистоту марксизму-ленінізму", "да здравствует победоносное строительство социализма", "партия – ум, честь и совесть нашей эпохи", "партия – наш рулевой", "дело Ленина живет и побеждает", "вечно живое учение ленинизма", "Ленин – живет всех живых", "кукуруза – царица полей", "смычка города и деревни", "ударники комуністичної праці", "герої-орденоносці", "сім'я братніх народів", "країни соціалізму", "переможці соцзмагання", "інтернаціональна єдність", "переконаний інтернаціоналіст" тощо.

Чимало фраз формували образ ворога: зовнішнього – "міжнародні імперіалісти", "акули імперіалізму", "реваншисти", "гнобителі трудящих", "зовнішня загроза", "американська воєнщина"; та внутрішнього – "куркулі", "саботажники", "гнила інтелігенція", "українські буржуазні націоналісти", "бандерівці", "неформали", "лагерная пыль", "лишенцы", "зеки" тощо.

Багато було канцелярщини: "поставить на вид с занесением в личное дело", "решить вопрос с....", "цілком і повністю", "тверде і послідовне проведення у життя" "непохитна основа" тощо.

ЗМІ жонглювали категоріями "розвитку" – усе зростало, розвивалось, покращувалось, збагачувалось, оновлювалось...

Наводились приклади видатних "успіхів" радянського народу у будівництві комунізму, зразків "найкращого", "найбагатшого", життя у всьому світі, "неповторних у світовій історії успіхів", "нечуваний в історії великий час", "всесвітньо-історична перемога", "титанічна діяльність КПРС", "нещадна боротьба", "беззавітна відданість", "неухильний прогрес".

Отже, радянський "новоязом" нівелювалась національна ідентичність. Маючи абсолютний контроль над ЗМІ, радянська влада під маскою інтернаціоналізму і братерства виховувала цілі покоління громадян з міфологізованою уніфікованою свідомістю.

б) Радянське кіно: соцреалізм, українські образи у кінематографі

Кінотвори мали допомагати "виховувати глядачів переконаними інтернаціоналістами, глибоко відданими ідеям дружби народів, активно сприяти виробленню "чуття єдиної родини" – однієї з найважливіших рис комуністичної суспільної свідомості".

Методологічним принципом для творчості був єдиний "соціалістичний реалізм". Це мала бути пропаганда ідей комуністичної партії "у формі захоплюючих кінокартин", "образної публіцистики", що відбивали "радянську дійсність".

Головним героєм проголошувалась "людина-трудівник, творець нового суспільства, сповнена оптимізму і віри у торжество ідеалів комунізму".

Контраверсійним у кінематографі був образ "буржуазного світу", у якому була "драма людини, що відчуває себе зайвою, приреченою у світі зиску бізнесу, насильства" та показ "пристосуванців, що шукають тепленького місця у житті, аморальні пристосуванці до середовища".

До 1991 р. в Україні не дозволяли готувати сценаристів. Вони мали вчитися лише у Росії.

Фільми демонструвались у кінотеатрах, палацах культури, сільських клубах. Перед сеансом була або лекція на актуальну політичну тематику, або зустріч з депутатом, або делегатом з'їзду (партії, комсомолу, профспілки, вчителів тощо). Зустрічі та тексти виступів на них обов'язково погоджувались з "компетентними органами" (працівниками КДБ). Частіше – перед фільмом показували "кіножурнал", хроніко-документальний фільм з кількома сюжетами на зразок: "XXV з'їзд КПРС про розвиток соціалістичного способу життя і формування всебічно розвиненої особи", "два світи – два способи життя", "Наш радянський спосіб життя", "духовні і моральні засади соціалістичного способу життя", "Інтернаціоналізм і патріотизм – характерні риси радянського способу життя" тощо.

Якщо у дотелевізійну епоху кіножурнал сприймався як "вікно у світ", особливо з огляду на демонстрацію зарубіжної хроніки, то з 1980-х рр. кіножурнали стали сприймати як "навантаження", звичне для радянського глядача, на них перестали ходити, заходячи до кінозалу вже після його показу, на початку демонстрації самого фільму.

Планування тематики фільмів було заідеологізованим та забюрократизованим: "Відобразити практичну діяльність радянського

Дунайського пароплавства як переконливого прикладу патріотичного інтернаціоналізму, поглиблення соціалістичної інтеграції на базі довгострокових програм Ради соціалістичної взаємодопомоги!".

Репертуарна політика будувалась на переважанні фільмів вітчизняного виробництва. У 1980 р. радянські фільми займали 70, 2% екранного часу.

Від громадян вимагали не критичного мислення, а слухняності. Постійним був контраст : "наші кінофільми несуть глядачеві прогресивну ідеологію, світле і ясне сприймання світу, а фільми буржуазних кінематографістів пропагують расову ненависть, культ сили, користолюбство, жорстокість".

Широко використовувались хронікально-документальні фільми з "викриттям реакційної сутності ідеології українського буржуазного націоналізму, злочинів учасників банд ОУН-УПА, ворожих устремлінь закордонних націоналістичних центрів". Навішувалось тавро "бандерівець" діячам українського національного руху.

Українські кіностудії (Київська ім. Довженка, Одеська, Ялтинська – філіал Центральної кіностудії дитячих та юнацьких фільмів ім. Горького, Київська науково-популярних фільмів, Укртелефільм) – програвали російським кіностудіям за рівнем матеріального та кадрового забезпечення. Найвідомішим досягненням Одеської кіностудії лишається до сьогодні фільм "Весна на Заречной улице". Кращі фільми українських режискрів роками та десятиліттями лежали на "полицях", їх не випускали у кінопрокат ("Криниця для спраглих" пролежала 22 роки, "Пропала грамота" – 12 років, "Тіні забутих предків" – 12 років) взагалі або був так званий "обмежений прокат", який у ручному режимі регулював Держкіно.

За словами Валерія Шевчука, "Українське кіно – це така собі хитренька маска з усіма малоросійськими прикметами і вона облудно до вас усміхається: чого ж, є, будь ласка: випущено на кіностудії ім. Довженка чи на Одеській кіностудії – от вам і українське! Щось незбагненне і недоречне є, коли Мавка промовляє не мовою Лесі Українки, в Захар Беркут не мовою Івана Франка".

в) Святково-обрядова культура – проти українських традицій.

У 1959 р. почалась кампанія "за нові обряди", що мала запропонувати громадянину сучасну радянську модель світ. до розробки соціалістичної обрядовості залучали вчених науково-дослідних установ, письменників, діячів культури і мистецтва, партійно-комсомольський актив.

На спеціальних семінарах у культурно-просвітніх училищах готували спеціалістів з проведення сучасних світ у обрядів.

Поступово формується ряд свят:

- всенародні (державні): Новий рік (1 січня), Міжнародний жіночий день (8 березня), День народження Леніна (22 квітня), День міжнародної солідарності трудящих (1-2 травня), День перемоги (9 травня), День Конституції (7 жовтня), річниця Жовтневої революції (7-8 листопада);

- трудові: свято першої борозни, світо врожаю, свято праці, посвячення у робітничий клас, посвячення у землероби, свято механізатора, свято тваринника, День Металурга, День Шахтаря, День вчителя, День медичного працівника тощо;

- календарні: зустрічі зими з весною, проводи зими, свято квітів, купальські свята;

- побутові: урочисті реєстрації шлюбів та народжень, вшанування ветеранів, проводи в армію, новосілля, свято отримання паспорта, поховання знаних осіб тощо.

Як правило, проводились свята за типовими сценаріями. Реакція на ці, просотані фальшу, штучністю і нещирістю обряди були від покірнього слідування їм до вороже опозиційних настроїв. Теплі відчуття людям давало не саме свято, а можливість вихідного дня, побути у колі рідних і друзів, смачна їжа, кульки, фотографії. Навіть "червоні" дні календарю вважались не політичною подією, а розвагою – вихід на демонстрацію сприймався як святкове гуляння.

Отже, впровадження нових свят і обрядів стало продовженням формування "нової радянської людини". Радянська модель світ легітимізувала партійно-радянську систему у людській свідомості, витискала з історичної пам'яті генетично вкарбовані елементи – насамперед, національно-державницькі та релігійні.

3. Вплив засобів масової інформації на суспільну свідомість.

Воєнно-політична агресія, яку зазнала Україна у 2014 р. з боку Російської Федерації, поставила до порядку денного питання інформаційної безпеки.

Окрім російської воєнної присутності, передумовою конфлікту стала деформована масова свідомість, перекручені та підмінені брехнею картини історичної пам'яті. Такі ментальні архетипи є результатом багатодесятирічної і системної ідеологічної політики, яка існувала у радянську добу і слугувала інтересам існування СРСР як імперської держави.

Засоби масової інформації є лідером у сфері ідеологічного впливу на суспільство і особистість.

У післясталінську добу радянська преса мала розгалужену систему видань.

В її структурі були загальносоюзні, республіканські, обласні, районні, міські, багатотиражні (на підприємствах) газети, стінні газети у кожному колективі. Станом на 1959 р. в Україні видавалось 1248 найменувань газет. за даними на 1982 р. показники збільшились до 1700 найменувань газет і 198 журналів.

Радянська преса закріплювала цілий ряд радянський стереотипів мислення і поведінки: патерналізм держави, віра у постійне покращення життя, турботу партії про трудящих, пріоритет колективного над індивідуальним, інтернаціоналізм і образ ворога.

Існувала монополія на інформацію – тільки радянські ЗМІ, відсутність інших джерел інформації (заглушались "ворожі голоси" та переслідувались ті, хто пробував слухати "Радіо "Свободу" або "Голос Америки").

Штучно підтримувалась дешевизна періодики для чого надавались постійні дотації від держави. У системі розповсюдження преси переважала передплата. Часто вона здійснювалась директивно.

Особливо поширеною примусова передплата була на підприємствах, культурно-освітніх закладах, заводах. Часто такі видання як "Комуніст України" чи "Трибуна лектора" люди змушені були передплачувати як додаток до популярних чи дефіцитних серійних видань.

Видання, що були реально цікавими і користувались попитом, можна було підписати тільки, як тоді казали, "по блату" або випадково, коли "пощастить" (журнали і газети – "Роман-газету", "Юность", "Иностранную литературу", "Новый мир", "Юный натуралист", "Техника – молодежи", "Литературную газету", "Вокруг света", " тощо).

Зав. відділу пропаганди та агітації ЦК КПУ Л.Кравчук у 1980 р. констатував, що населення отримує понад 70 млн. примірників усіх періодичних видань, а через торговельну мережу реалізовувалось тільки 13 % (решта – передплата).

Структура читання відповідала політики узагальненої радянщини: популярність союзних газет була у кілька разів більшою, аніж популярність республіканських.

Папір спрямовувався на друк партійно-радянської преси, тоді як існував його гострий дефіцит на видання популярних творів вітчизняних авторів, зарубіжної літератури.

Видати власну книжку було практично неможливо – стільки вимагалось узгоджень, і дозволів, а спочатку – ще і рішень спілки творчої, спілки професійної як рекомендації, потім – схвалення особливим органом – Головним літературним комітетом УРСР (фактично цензурного нагляду), потім – редакції, та потім – постановка на роки у чергу.

Газети з-за кордону, навіть – країн "соціалістичного табору" надходили обмежено, малими тиражами і були предметом занепокоєння партійних органів. У роздріб їх (югославські "Політика", "Борба", польські "Трибуна люду", "Голос праці", "Стандар молодих") продавали лише у 50-х рр., переважно у "закритих" (визначених для обмеженого числа перевірених осіб – переважно партійно-державної номенклатури) кіосках та лише у Києві, Львові, Станіславі, Дрогобичі. Здебільшого вони надходили до бібліотек, у інститути історії, Міністерство закордонних справ.

Влада жорстко контролювала розповсюдження іноземної преси. На виконання постанови Секретаріату ЦК КПРС "Про деякі заходи з упорядкування польського періодичного друку в СРСР" від 04.10.1980 КДБ розробив комплекс заходів серед яких – виявлення осіб, які передплачують значну кількість польської періодики, встановлення за ними оперативного

нагляду для запобігання з їхнього боку "наклепницьким вимислам" та вжиття відповідних заходів.

У 60-х рр., за часів керівництва П.Шелеста, паритет україномовної і російськомовної преси ще зберігався, проте і тоді у сільських місцевостях та західних регіонах читали українською, а у містах превалювала російськомовна преса. Проте накладі були неспівставними і у сільських місцевостях – наприклад, у 1967 р. тираж "Сельской жизни" в Україні складав 800 тис. примірників, а "Сільських вістей" – 300 тис.

Політика щодо преси національних меншин була спрямованою на максимальну економію. Наприклад, щодо районної газети болгарською мовою "ленінський шлях" у Болградському районі була прийнята постанова Бюро Болградського райкому КПУ від 5 квітня 1954 р. – оскільки у районі немає спеціальних шкіл, в яких викладалась би літературна болгарська мова, а усе ділове спілкування ведеться російською і українською мовами, то зникає потреба дублювати районну газету болгарською мовою.

Свідомою була і політика оплати праці українських та російських редакторів. Наприклад, у 1956 р. ставка головного редактора журналу "Вітчизна" складала 1500 руб. (новими грошми, після грошової реформи 1961 р. = 150 руб.), а головного редактора журналу "Октябрь" – 6000 руб. (відповідно, 600 руб. новими). Як зазначав "Голос Америки", на українців дивляться, як на менш повноцінних працівників".

Підлеглим був і статус Радіотелеграфного агентства України (РАТАУ) порівняно із ТАРС (Телеграфне агентство Радянського Союзу). Фактично РАТАУ було відділенням ТАРС в Україні. це агентство було джерелом офіційної інформації для радіо і газет. У РАТАУ газети, що виходили українською мовою, були поставлені у другорядне становище. Російськомовні газети отримували всі офіційні документи на кілька годин раніше, ніж українські – відповідно, виходили у світ також раніше українських. Велика кількість матеріалу взагалі передавалась РАТАУ тільки російською мовою, а українські редакції змушені були витратити час та гроші на переклад матеріалу.

Газетна мова була шаблонною і формалізованою. передовиці майоріли кліше : "Поліпшити", "Добиватися", "взяти за основу" тощо.

Передові статті були лише директивами партії з якогось питання. Недоліки критикувались неконкретно і знеосібно.

Після скасування у 1955 р. інституту районних цензорів обов'язки цензорів у газетах були покладені на редакторів. у 1957 р. кожен отримав "Перелік відомостей, заборонених до опублікування в районних, міських та багатотиражних газетах і передачах по радіо".

Заборонялось висвітлення військово-політичних питань, співставлення внутрішніх цін з цінами в іноземних державах, розміри і розрахунки податків з кожного виду товарів, відомості про епідеміологічну картину захворюваності, про професійні захворювання, виробничий травматизм, масові харчові отруєння, катастрофи, аварії та пожежі на виробництві та

транспорті, кількість релігійних організацій, церков, священнослужителів, про релігійні видання і стан релігійності взагалі.

Головліт перевіряв і контролював матеріали, що випускались у газетах. Зокрема, цензори зняли у 1964 р. статтю Ю.Смолича "Розповідь про неспрокій", де згадувались вже реабілітовані А.Любченко, М.Хвильовий. Писали, що "спостерігаються спроби окремих авторів воскресити деяких політично скомпрометованих осіб, твори яких вилучені з бібліотек і заборонені".

Практикою було рапортування кореспондентів про нечувані успіхи радянського ладу.

На підприємствах, у навчальних закладах випускались багатотиражні газети, також під егідою цензури Головліту. Метою їх було проведення виховної роботи у колективах, розповсюдження передового досвіду, проведення і висвітлення соціалістичного змагання на честь якоїсь з видатних подій. викриття і усунення недоліків.

Але як у всій радянській пресі, так і у багатотиражках відстоювались, насамперед, інтереси "партії і народу", а не інтереси підприємства чи конкретної бригади, виробничого відділу. Значна частина публікацій у багатотиражках страждала на поверховість, примітивізм.

В умовах "холодної війни" преса слугувала знаряддям переконування населення у перевагах соціалістичного способу життя і жахливих негараздах, злиднях, соціальної несправедливості капіталістичного світу. Перевірити це було неможливо – СРСР був закритий "залізною завісою" – отже, все мало сприйматися на віру.

Проте у багатотиражках час від часу можна було зустріти завуальоване свідчення, що не все так погано у "капіталізмі, що гниє". Так, у багатотиражці Львівського медичного інституту, що збереглася у центральному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО), є за січень 1957 р. у №№ 2-4 були вміщені 3 статті професора Т. Глухенького "Подорож навколо Європи", у яких він описував, що побачив. "В Італії автор побачив музеї, пам'ятники, фонтани. У Ватикані – ... скульптури й картини Мікеланджело і Рафаеля, а також грандіозний собор святого Петра. У Греції – храм Зевса, театр Діоніса, залишки Акрополя й Парфенона. У Туреччині – султанський палац, який зараз є музеєм, і мечеть айя-Софія".

Прочитавши ці статті, партійні цензори зробили висновок про "неправильність" подання матеріалу професором у газеті: "Убогості трудового люду цих країн, безжальної їхньої експлуатації поважний мандрівник у професорському званні не побачив і студентам про це не говорить".

Отже, культурні, естетичні цінності, описані професором, їх не турбували і підстав про це писати вони не побачили. А "головну", для них, мету статей автор не виписав....

Новини з-за кордону – у коротких повідомленнях ТАРС або об'ємних аналітичних "правильних" статтях – були одними з самих популярних рубрик

у читачів. підвищена увага до подій за кордоном відволікала населення від внутрішніх проблем. Жителі СРСР часто мали кращі уявлення про те, що відбувається далеко за межами країни, аніж про внутрішньодержавні події. переконання про "загниваючий Захід", масове безробіття, приниження негрів та національних меншин та інші стереотипи були надійно імплантовані у масову радянську свідомість.

Влада проводила періодичні "мітинги солідарності". Об'єкти обирались у залежності від того, яку саме зовнішньополітичну новину обирали "цвяхом" на цей період. Обрану тему тиражували, обговорювали, за командою Головліту, у пресі всіх рівнів, вона рефреном звучала на радіо. Слідом проводились збори (партійні, профспілкові, комсомольські, збори колективів), де також мусувалася ця тема. І вже у підготовлені постійними повторюваностями теми аудиторії у виробничих колективах проводили "мітинги солідарності". Причому, оскільки на всі збори люди йшли не через інтерес або важливість для них обговорюваної теми, а за формальною ознакою, не бажаючи "оргвисновок" за порушення виробничої дисципліни, то й не прислухалися вони до того, про що "тархтять агітатори". Мовляв, тим "положено" казати, вони й кажуть. Яскравий життєвий приклад стосовно рівня розуміння подій трапився у одному з колгоспів Сумщини. У далекій американській країні Чилі у 1973 р. відбувся військовий переворот на чолі із генералом Аугусто Піночетом. Було заарештовано багато senatorів, серед котрих – і сенатор, Генеральний секретар Комуністичної партії Чилі, журналіст за фахом Луїс Корвалан (у 1976 р. був обміняний на дисидента Володимира Буковського, набув у СРСР політичного притулку, у 1983 р. зробив пластичну операцію, нелегально повернувся до Чилі, продовжував бути Генсеком. У травні 1989 р. залишив посаду, а у жовтні 1989 р. легалізувався – "офіційно" ніби повернувся до Чилі. Помер у 2010 р.) Така передісторія і екскурс щодо постаті Корвалана. За вказівкою КППС по всій СРСР було проведено безліч зборів та демонстрацій з "вимогою до диктатора – звільнити Корвалана". Пройшли збори і у колгоспі на Сумщині. На них виступила одна з доярок і за заготовленим сценарієм мала висловити щось на кшталт "свободу Луїсу Корвалану". Проте оскільки не розуміла, що саме та про кого казати, то позабувала слова і вигукнула: "Відпустіть Луїзу з карнавалу!"

Шаблонний підхід був характерним і для висвітленні звітів про пленуми, з'їзди, збори всіх рівнів. Критичні виступи або взагалі опускались пресою, або мали узагальнюючий, нівельований характер. Не вказувались факти, прізвища винних у недоліках і прорахунках, повідомлення були сповнені загальних фраз.

Агресивна критика "буржуазного націоналізму, злочинів ОУН, УПА" мала виключно емоційний характер, не базувалась на документальних свідченнях – тому що обнародування таких свідчень призвело б до протилежних оцінок.

Отже, преса виконувала навіювання аудиторії з невисоким рівнем особистої історичної пам'яті, яка поглиналась інтернаціональною і загальносоюзною риторикою. Замість історичної пам'яті нав'язувались ерзац-замінники у вигляді марксистсько-ленінської ідеології, політики атеїзму, класової боротьби. Вони не передбачали жодних дискусій, були аксіомою і відучували населення від критичного мислення. Більш того, з часом люди починали вірити і вже самі не схильні були шукати інформацію, яка може спростувати, заперечити догмати віри.

Одним з найдієвіших засобів психологічної обробки населення був, за влучним виразом Володимира Крупіна, "останкінський шприц" – програми телебачення та радіомовлення. Він мав на увазі, що ЗМІ впорскують, як шприцем, у свідомість глядача готові думки, позиції, поведінкові моделі.

Проте телебачення у 60-ті рр. в Україні ще практично ще не було, а у 70-ті рр. працювало тільки 3 телеканали, причому два з яких – було мовлення з московської телебашти в Останкіно і лише ретранслювалися місцевими телевізками по СРСР. Станом на 1974 р. лише 67% родин мали телевізор. (прибл. 34 млн. штук). У 1975 р. 88% населення було охоплено Першою програмою, 72% – Республіканською, 17% – об'єднаною програмою.

На початку ери телебачення тематичний розподіл часу по Київській телестудії у жовтні 1962 р. виглядав так:

- телевізійні новини: Москва=12 год. 12 хв., Київ=7 год. 34 хв.;
- суспільно-політичні: Москва=9 год. 31 хв., Київ=2 год. 40 хв.;
- літературно-драматичні: Москва=5 год. 04 хв., Київ=1 год. 02 хв.;
- вистави: Москва=7 год. 02 хв., Київ=2 год. 26 хв.;
- музичні програми: Москва=10 год. 02 хв., Київ=2 год. 58 хв.;
- передачі для молоді: Москва=12 год. 04 хв., Київ=8 год. 13 хв.

З березня 1972 р. за рішенням ЦК Компартії України (КПУ) у республіці запрацювали дві програми: Центрального (ЦТ) і Українського (УТ) телебачення. У частині областей подавали об'єднану програму, до якої включались всі основні передачі ЦТ.

Таке співвідношення телепродукту логічно віддзеркалювало підпорядкований статус українського телебачення у Загальносоюзній системі ЗМІ. Кияни навіть називали УТ "колгоспником", тому що ключовими у ньому передачами були "Сільський час", "Село і люди", "Сонячні кларнети" (музична програма з самодіяльними колективами з українських сіл), чимало матеріалів використовувалось народного і хорового мистецтва, народної музики, української естради.

Ведуча програми "Сонячні кларнети" Христина Стебельська згадує: "коли я робила четверту чи п'яту передачу "Сонячні кларнети" у Івано-Франківській області для УТ-1, наважилась і ввела пісню Січових стрільців, у кадри з'явилися хлопці у костюмах Січових стрільців, співаючи автентичні пісні. Журі у Києві було шоковане, залякане, залетіла завредатор народної творчості, яка отримала команду "зупинити ефір".

Телебачення перетворилось на інструмент русифікації, чому значною мірою сприяла централізація контролю над ТБ шляхом створення у 1970 р. Держтелерадіо СРСР у ранзі міністерства.

Телебачення у концентрованому вигляді займалось "конструюванням радянської людини". Воно заставляло людину біля телевізора ідентифікувати себе з тією щасливою, успішною, сильною, переможною з екрану. Забирали глибину свідомості, позиціонували мінімальні потреби як довершення, досягнення. Забирали самотність, ідентифікацію.

Як у школі, у пресі, так і на телебаченні виховувалась практика говорити тільки у дозволеному і потрібному ракурсі, це був загальний маркер архетипу "радянської людини".

Якщо радіо звертається до інтелекту людей, то телебачення привертає увагу менш освічених і пасивних осіб, які зацікавлені у розвагах і задоволенні емоційних потреб. Тому саме ТБ мало стати частиною місіонерського проекту з формування "правильних смаків" у "новій радянської людини".

Водночас вразливістю ТБ була свобода глядача вийти з-під впливу нецікавої передачі, вимкнувши телевізор.

Тому вдавалися до кумулятивного ефекту повідомлень ЗМІ. Багаторазове повторення тієї самої інформації від преси, радіо, ТБ діяло як навіювання на свідомість.

Більшість програм велося російською. У березні 1989 р. у рапорті курівництва УТ до ЦК КПУ вказувалось, що "Значна частина населення УРСР слабо володіє **розмовною** українською мовою, що знижує мовний рівень передач".

Щодо **Українського радіо**, то мовленнєва культура дикторів справедливо оцінюється як взірцева. Дикторські тексти вважались еталонними з точки зору орфоєпії, вони брались до уваги при формуванні словників. Двічі на місяць працівниками редакцій Українського радіо проводились заняття з української мови, розбирались питання лексики, будови словосполучень, речень, культури мови. Це суттєво підвищувало кваліфікацію працівників радіо.

На Українському радіо сповідували стратегію україномовності. Проте обласні радіокомітети відрізнялись суржилом, невиразністю мовлення із захаращеністю штампами та канцеляризмами.

У радіомовленні Сходу і Півдні України спостерігався крен у бік використання російської мови у мовленні. Наприклад, на Дніпропетровщині у 1958 р. зі 103 передач громадсько-політичної редакції лише 13 були українською мовою, а з 87 передач літературно-драматичної редакції тільки 31 – українською мовою. Фактично уникали передач українською мовою у Криму.

Диктор Запорізького радіо Василь Федина згадував: "Змушений був услід за газетою "Радянська Україна" говорити про зміни у свідомості певного відсотка українців, для яких рідною стала мова "великого

російського народу". Це – в ефір. А на виробничих нарадах мовив про засилля на радіо передач російським словом".

Звичне для радянської системи правило говорити в ефір про свою країну лише у частині досягнень призводило до порочної практики "окозамилювання". Недаремно у суспільній свідомості до сьогодні закріпилось найменування радіоточки як "брехунець".

Люди добре розуміли і усвідомлювали відмінності того, що транслювалось по радіо, з реальним життям людей.

Щодо українського контенту на радіо – то красномовно про це каже опитування, проведене 1984 р. у м. Києві і 9 областях України серед телеглядачів та радіослухачів віком 15-34 р. Було опитано 1 301 чол. Серед улюблених виконавців вони назвали мало українських: Софію Ротару (24,8%), Назарія Яремчука (5,3%), Миколу Гнатюка (3,7%), групу "Ватра" (3,9%), "Червону руту" (2,7%). Серед сучасних українських діячів мистецтва назвали лише Назарія Яремчука (85% опитаних) та актора Богдана Ступку (23,1%).

На 1985 р. в Україні працювало 3 радіопрограми: союзно-республіканська, інформаційно-музична "Промінь" (цілодобово) та третя стереофонічна (15,5 год. на добу).

Отже, формування української ідентичності, безумовно, не ставилося як завдання колективу Українського радіо, воно суперечило державній політиці щодо створення "єдиного радянського народу". проте Українське радіо відігравало важливу консолідуючу роль при формуванні спільної української ідентичності, хоча і радянського зразка, інтегрувало населення різних регіонів України.

Свідченням феномену українського радіо у сфері збереження української ідентичності є його структура, до якої входять до сьогодні Заслужений академічний симфонічний оркестр, Оркестр народної та популярної музики (засновані обоє у 1929 р. у Харкові), Академічний хор ім. Платона Майбороди (створений у 1932 р.), великий дитячий хор (заснований 1980 р.), Тріо бандуристок Українського радіо (існує з 2004 р.).

Сформована десятиліттями фонотека Українського радіо зберігає понад 200 000 годин записів знакових постатей української культури (Василя Симоненка, Ліни Костенко, Володимира Сосюри, Павла Тичини, Бориса Гмирі, Миколи Гнатюка, Євгенії Мирошниченко, Анатолія Солов'яненка, Назарія Яремчука, тріо Мареничів, ансамблів "Червона рута" та інших.

Отже, в умовах жорсткої ідеологізації та контролю над радіомовленням Українське радіо демонструвало феноменальну спроможність продукувати культурні коди всупереч державній політиці.